

CSABA LÁSZLÓ

A világgazdaság dezintegrálódása és a kis országok

Ez az írás azt a kérdést vizsgálja, hogy milyen következményekkel jár a világgazdaságot nyolc évtizeden át jellemző integrálódási folyamat megfordulása. Körbejárjuk azokat a tényezőket, amelyek trendfordulót valószínűsítene, és szembesülünk a globális szabályozást, sőt kormányzást igénylő kérdésekkel. Végül azt firtatjuk, hogy a csekély alkuerejű kis országok mit tehetnek érdekeik érvényesítéséért. Az elemzés műfaja a szakirodalomban bevett nemzetközi politikai gazdaságtan, újdonságnak pedig az öt pontban megfogalmazott gazdasági és politikai ajánlásokat tekinthetjük.* Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F02, F13, F50, P16.

Kulcsszavak: deglobalizáció, világgazdasági dezintegráció, nemzetközi politikai gazdaságtan, multilateralizmus, kis országok, geoökonómia.

The desintegration of the world economy and small countries

LÁSZLÓ CSABA

This paper examines the consequences of the reversal of the integration process that characterized the world economy for eight decades. It explores the factors that suggest a turning point in this trend and addresses issues that require global regulation and even global governance. Finally, it investigates what small countries with limited bargaining power can do to promote and protect their interests. The analysis is conducted within the well-established framework of international political economy. Its novelty lies in the five economic and political policy recommendations formulated in the concluding section.

Journal of Economic Literature (JEL) Codes: F02, F13, F50, P16

Keywords: deglobalization, desintegration of the world economy, international political economy, multilateralism, small countries, geoeconomics.

* Ez az írás az MTA 200 éves jubileuma alkalmából rendezett Globalizáció és deglobalizáció a 21. században című tudományos ülésorozaton 2026. február 12-én tartott előadáson alapul. Köszönettel tartozom – a szakásos megszorításokkal – Györffy Dóra, Halmi Péter és a szerkesztő észrevételeiért.

Csaba László az MTA rendes tagja, professor emeritus, Közép-európai Egyetem, Bécs és Budapesti Corvinus Egyetem (e-mail: csabal@ceu.edu).

A tanulmányra a Creative Commons CC-BY irányelvei érvényesek.

A kézirat első változata 2026. május 28-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2026.9.xxx>

A világgazdaság alapvető újrendeződését számos elemző számtalan értékelésben taglalja, és nehéz lenne közös vezérmotívumot találni a sokszólamúságban. A legnagyobb visszhangot – a népszerű világvégejósokat most nem számítva – a Cornell Egyetem professzora és a National Bureau of Economic Research (NBER) kutatója, az indiai Eswar S. Prasad (2026) monográfiája váltotta ki. A könyv ugyanis arról szól, hogy a korábbi, részint csak a pénzügyi szférára korlátozódó, részint pedig mulékony, konjunkturális válságok helyett egy *új tendencia alakult ki, amelyet a válságok halmozódása jellemez*. Vagyis míg korábban az egyik pontban kialakult egyensúlyhiányt – főként a globalizált pénzpiacok természete és mérete okán – másik pontokban lévő arbitrázsműveletei kiegyenlítették, addig ez a mechanizmus most elakadt. Nem utolsósorban a saját – hatalmi, nem gazdasági – racionalitását követő kormányzatok beavatkozása nyomán erősödnek azok a folyamatok, amelyek útját állják a kiegyenlítő mechanizmusoknak. Rövidre fogva: a szereplők olyan – többnyire rövid távú – érdekeket követnek, amelyek a korábbi regenerálódással szemben az önpusztítás erőit sokszorozzák meg, ahogyan ezt már a kötet címe és alcíme is megfogalmazza.¹ És ez a tendencia már a világgazdaság mai szerkezetéből is következik.

Prasad sose tartozott a vészmadarak közé – eltérően például a „katasztrófadoktor-nak” (Dr. Doom) elkönyvelt Nouriel Roubinitől vagy a világgazdaság összeomlását negyedszázada rendre megjósoló, Nobel-díjas Paul Krugmantól, aki ma már lényegében csak íróként és közéleti kommentátorként nyilvánul meg. De Prasadhoz hasonlóan a globális folyamatokkal szemben a lokális, különösen a nemzetgazdasági szint alattiak perdöntő szerepét emeli ki a világgazdasági kutatások másik meghatározó alakja, Dani Rodrik (2026) a két szerzőtársával közösen jegyzett cikkében. A globális szereplők – mindenekelőtt az Egyesült Államok és annak impulzív vezetése, valamint a hagyományosan kevésbé átlátható és nem könnyen értelmezhető Középső Birodalom – és a nemzetközi nagy cégek, nem pedig a kormányzati tényezők uralta „szép új világban” egyáltalán nem kézenfekvő, és a tananyagokat is uraló általános elméletekből nem vezethető le egyértelműen, hogy a kis és közepes államoknak milyen mintákat érdemes követniük az alapjaiban és működésében átalakult világgazdaságban.

A rendetlenség rendje

Tegyük hozzá: ez a széttagolódás korántsem pusztán vagy akár csak elsődlegesen közgazdasági folyamat. Hajtóereje értelemszerűen Donald J. Trump második elnöki ciklusának szó szerint viharos és a korábbi működési rendet sarkaiból kiforgató új stratégiája. Ennek a stratégiának hetente vannak új mérföldkövei, kezdve a NATO-beli amerikai szerepvállalás újraértelmezésével,² folytatva a nyugati

¹ Doom loop: Why the world economic order is spiralling into disorder. (Kissé nagyvonalú fordításban: Végzetes spirál: Miért hullik szét a világgazdasági rend?)

² Az még az első, a katonai szövetséggel szemben szkeptikus elnökségéhez képest is újdonság, amikor az elnök a NATO-t egészében haszontalannak nyilvánítja amerikai szempontból (*The Washington Post*, 2026. március 27.).

féltekét belterületté nyilvánító Donroe-doktrínával,³ Grönland, Kanada és Panama ügyén át a napok alatt elboronálnak nyilvánított, a valóságban azonban tovább folyó közel-keleti, ukrán és iráni véres eseményekig. Láthatólag a világgazdaság átrendezése csak egyike a párhuzamos hadszíntereknek, amelyek száma és az ott történtek döntően az elnök szeszélyétől függenek. A jelen írásban azonban csak a szűken vett gazdasági kérdésekre korlátozzuk mondandónkat, mivel a szélesebb összefüggéseket és azok dokumentációját egy párhuzamosan megjelenő könyvfejezet tartalmazza (Csaba, 2026).

E választást megnehezíti, de nem lehetetleníti el, hogy Trump második elnökségének idején a gazdasági kérdések – a vámoktól az elnöki gép beszerzéséig – a politika közvetlen eszközévé váltak. Ezt a korábban nem ismert mértéket az amerikai újságnyelvben a *weaponization* fordulattal írják le. Egy igazi bennfentes, a tekintélyes Peterson Institute-ot vezető Adam Posen (2025) földrengéshez hasonlítja a Trump által végbevitt fordulatot, amelynek az a legbiztosabb eleme, hogy *a korábbi korszak szabályalapú rendjéhez nincs visszaút*. Az intézmények és a szabályok kiüresedése, illetve meghagyásuk esetén a leértékelődésük, esetlegessé válásuk különösen a nemzetközi pénzügyek terén idéz elő rendszerkockázatot (Sinha, 2026). Ez annak ellenére veszélyes, hogy az ellenüzletekre épülő globális magántőkepiacok voltaképp még a háborús és kapcsolódó kockázatokat is a korábbiaknál erőteljesebben kezelik, rezilienciájuk folyamatosan megmutatkozik.

Már ezen az elemi szinten is szembeötlő, hogy a történeteket nem lehet és nem is célszerű a „világrendszer-váltás” zavaros fogalmába sűríteni (Békés, 2026). Elismerve e szóalkotás mozgósító erejét és napi politikai harc értékét, fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ez a fogalom azt próbálja leírni, amit a közgazdaság-tudomány úgy jellemez, hogy az egyik egyensúlyi állapotot egy másik váltja föl. Miközben az egyikről (a régi világrendről) valóban könyvtárakat írtak össze, az újnak még a körvonalai sem láthatók. Ha elfogadjuk az írásunk elején idézett szerzők értelmezését, akkor nagy a veszélye annak, hogy az önjáróvá és egyben szűken önérdékűvé vált amerikai kormányzati gyakorlat a harmincas évekből már túlságosan is jól ismert elzárkózási spirált indít el,⁴ ahol az egyetlen nyitott kérdés az marad, hogy meddig folytatható az efféle gyakorlat közvetlen és nagyobb szabású fegyveres konfliktusok nélkül. Miközben botorság lenne tagadni, hogy fegyveres összetűzések nagy számban és rendszeresen voltak már Donald Trump második elnöki ciklusa előtt is, általánosan elfogadottnak mondhatjuk, hogy *az Egyesült Államok szerepfelfogásának módosulása már igen rövid idő alatt definíciószerűen és rendszerszinten is új időszámításhoz vezetett*.⁵

³ A Trump elnök által 2026 januárjában a venezuelai elnök elrablása kapcsán megfogalmazott külpolitikai tétel. Ne felejtjük el, hogy a parafrázált eredeti, 1823-as Monroe-doktrína („Amerika az amerikaiaké”) valójában a brit, a francia, valamint a spanyol birodalmak ellenében védte a független latin-amerikai államokat.

⁴ A gazdaságtörténeti szakirodalom ezt a folyamatot a felebarátunk rovására folytatott (*beggar-thy-neighbour*) gazdaságpolitikaként írja le.

⁵ Amerikai elemzők körében kiterjedt vita folyik arról, hogyan is lehetne a történeteket a nemzetközi tanulmányok eddig bevett elemzési kategóriái szerint besorolni. Számomra a kleptokrácia (az államérdek és a közvetlen magánhaszon egybefolyása) tűnik a legtalálóbbnak (Cooley & Nexon, 2026).

Biztonságpolitikai elemzések arra mutatnak rá, hogy az egész kategóriarendszer, maga a béke és háború fogalma, valamint az erre épülő „igazságos háború”, „arányos megtorlás”, „szükséges mérvű elrettentés”, *vagyis a terület alapfogalmai váltak kérdéssé*, hisz éppen a köztük lévő határvonal mosódott el. A példaértékű iráni konfliktus voltaképpen évtizedek óta folyt – nemegyszer párhuzamos helyszíneken – Jementől Afganisztánig, és valójában csak az intenzitása, nem pedig a jellege módosult már 2025 júniusától (Foster, 2026).

Ez az új időszámítás semmiképp sem írható le a rendszerváltozás fogalmával. Jó három évtizede monografikus terjedelemben érveltünk amellett, hogy ez a fogalom egy sajátos, a posztkommunista térségben végbemenő, térben és időben tettség szerint nem kiterjeszthető történelmi folyamatot jelöl (Csaba, 1994). Ez a gondolatmenet mit sem veszített érvényéből, akkor sem, ha tudomásunk van arról, hogy más történelmi korszakokban és más kulturális és földrajzi viszonyok mellett is lezajlottak átfogó makro-rendszerváltozások (Dallago & Casagrande, 2023; Kollmorgen et al., 2019). Ugyanakkor a globális gazdaság folyamatainak értelmezésében legfőljebb határesetként használatos az 1970-es években népszerű világrendszer-megközelítés, amelyet olyan neomarxista szerzők képviseltek, mint Immanuel Wallerstein és André Gunder Frank. Elismerve ennek az iskolának is a létjogosultságát, meg kell állapítanunk, hogy sem a tudományban, sem a döntéshozatalban nem tekinthetjük hegemonnak, de még bevettnek vagy bizonyítottnak sem ezt a megközelítést.

A fentiekből következően nem kérdéses, hogy ha egy korábban ismert rendszer helyébe a kiszámíthatatlanság és a bizonytalanság uralma lép, akkor nem kell az ordoliberalis iskola hívének lennünk ahhoz, hogy inkább rendetlenségről, semmint új rendről beszéljünk, az angol újságnyelvben immár bevett *disorder* értelmében. Ez a puha fogalom nem követeli meg azt, hogy rendszert keressünk ott, ahol az nem található.⁶ Ugyanakkor a Hobbes-féle anarchia korábban is rendre előfordult a nemzetközi kapcsolatok történetében. A rend (*Ordnung, architecture*) hiánya bizonyára jól értelmezhető állapotleírás, és különösen a kisebb cégek és országok számára fontos szempont adhat döntéseikhez. Mindenekelőtt megnöveli a még úgy-ahogy működő nemzetközi intézmények jelentőségét, amelyek a kiszámíthatóság minimumát továbbra is biztosítják e sérülékeny szereplők számára (Györffy, 2025).

E bevezetés részeként megjegyezzük, hogy miközben a vezetéstudományban klaszszikusnak számít a kis cégek és a nagy nemzetközi vállalkozások elkülönült tanulmányozása, *a nemzetközi politikai gazdaságtanban hullámszerűen jelentkezik az országméret kérdésének középpontba állítása vagy éppen háttérbe szorítása.* A fentiekben vázoltak miatt nem kérdéses, hogy egy Kína vagy India méretű államnak egészen más mozgástere nyílik, mint egy Hollandia, Kanada vagy éppen Magyarország

⁶ Új könyvükben Bown és Keynes (2026) a geoökonómiai szempontok uralmaként írják le a korábbi szabályalapú nemzetközi kereskedelmi rend felbomlását, a közvetlen biztonságpolitikai szempontok és az erőpolitika térnyerését, ahonnan megítélésük szerint már nincs visszaút a WTO/IMF-rendszer jellemezte világba, jóllehet ez a kimenet senkinek sem jó, beleértve a folyamatot gerjesztő Egyesült Államokat is.

méretű szereplőnek.⁷ A kétoldalú alkuk világában az utóbbiak eleve kisebb mozgástere tovább szűkül, és a szabályokat megjelenítő multilaterális intézményrendszer végrehajtási hiányosságai előtérbe kerülnek.

A kétoldalú alkukban a kis államok mind a nagyhatalmakkal, mind a nemzetközi cégekkel szemben gyöngébb alkupozícióban vannak, mint egy mégoly sokhangú csapat részeként, amelynek tagjaként az „egyesült erővel” vélhetően nagyobb valószínűséggel érhetnek el olyan célokat, amelyeket kétoldalú rendben a domináns felek lesöpörnek az asztalról. Természetesen az is igaz, hogy Mark Carney kanadai miniszterelnöknek a 2026. évi davosi fórumon elhangzott beszéde által ihletett elemzések (Dworkin et al., 2026) szerint a középhatalmak ellentmondásos, de egyértelműen növekvő szerepe fontos újdonság – még akkor is, ha a nagyhatalmak dominanciáját nem teszi semmissé. Mindenesetre szembetűnő, hogy a mind a közgazdaságtant, mind a nemzetközi tanulmányok irodalmát uraló *funkcionalista megközelítések, amelyek az országméretet figyelmen kívül hagyhatónak vélik, milyen súlyosan elszakadtak a valóságtól*, egyfajta elemzői csőlés hibájába esve. Ennek veszélyeit a biztonságpolitikában az iráni, az ukrán és az izraeli fejlemények egyaránt kiemelték, mivel az országmérethez illesztett egyedi előnyöket kihasználó ügyes stratégia – az *asymmetric warfare* logikáját követve – sikeresen tudta semlegesíteni a korábban mindenhatónak vélt túlerőt is.⁸

Egy negyedszázados erózió

Talán lélektani okai vannak annak, hogy hajlamosak vagyunk a velünk történeteket és a közelmúltat a kivételesség jegyeivel felruházni. Donald J. Trump második elnöksége erre különösen alkalmas. Egyfelől a hagyományokon és konvenciókon mind külsőségekben, mind tartalmilag könnyedén átlépő elnök és egyben médiajelenség maga is törekszik arra, hogy uralmának minden percét emlékezetessé tegye. Sokszínű és sokszálú fellépésében mindenki talál valami érdekeset vagy fontosat, és lassan magánbeszélgetést sem egyszerű lefolytatni az amerikai elnök említése nélkül. Az egyértelmű

⁷ Az országméret jelentősége a nemzetközi szakirodalom klasszikus témái közé sorolható. A magyar szakirodalomban Kádár Béla (1971) úttörő munkája a maga idejében is nagy vitát váltott ki, különösen a kor uralkodó irányzata, az intézmények mindenhatóságára hivatkozó marxizmus és strukturalizmus részéről. Későbbi reflexiók (Bara & Csaba, 2000) azt emelték ki, hogy ez a megközelítés a globalizáció idején is releváns. Végül a 2008–2009-es globális pénzügyi válság, majd a 2020–2021-es világjárvány (Mátyás, 2022) ismét demonstrálta, hogy az országméret az alkalmazható gazdaságelméletek és gazdaságpolitikák szempontjából kiemelkedő fontosságú. Ez a szempont az Egyesült Államok sokoldalú szervezetekkel és megoldásokkal, köztük az ENSZ-szel és a NATO-val való szembefordulása után ismételten középpontba állította az országméret és az ebből adódó politikai akciórádiusz meghatározó szerepét mind az elemzés, mind a gyakorlat számára. Ez összhangban áll a nemzetközi kereskedelem irodalmában meghonosodott áralakító (*price maker*) és árelfogadó (*price taker*) fogalmakkal, amelyeket a piacelmélet és a vezetéstudomány is hivatkozás nélkül használ.

⁸ Ebben a megközelítésben a győzelem nem aszerint értékelődik, hogy ki tüzi ki a másik kormányzati épületére a zászlót, hanem hogy egy kisebb ország a kellemetlenkedési képessége (*nuisance capacity*) révén mennyire tudja a nagyobb felet megbénítani vagy fő céljaitól eltántorítani. A Hormuzi-szoros lezárása ennek szép példája.

és közvetlen médiakormányzás, a valós időben közvetített eseménysor/színjáték mértékében biztosan új, ha tartalmában nem is.

Érdemes emlékeztetnünk arra is, hogy már az első elnökségének idején is megfigyelhető volt Trumpnak a *nemzetközi intézmények és szabályok elleni módszeres fellépése*. A nemzetközi rendszer ütésállóságát sok tekintetben éppen az mutatta, hogy a világ legnagyobb hatalmától érkező támadásokat a sokoldalú együttműködés szervezetei túl tudták élni, ha nem is sértetlenül és jó állapotban (Heinkelmann-Wild, 2026).

Az egymást szélesebben követő események forгатagában emlékeztessünk arra is, hogy az amerikai küldetés- és kivételességtudat, valamint az érdekérvényesítés öntörvényűsége legkésőbb az ifjabb Bush elnöksége és a terror elleni háború 2001. évi meghirdetése óta meghatározó irányzattá vált. A teljesség igénye nélkül megemlíthetjük az iraki beavatkozást, a líbiai diktátor kiiktatását, a szíriai polgárháború kirobbanását, az arab tavasz lényegében tétlen szemlélését és az orosz térfoglalás válasz nélkül hagyását is. Erre rakódott Trump első elnökségének idején a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (*Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP*), valamint a Transz-csendes-óceáni Partnerségi Megállapodás (*Trans-Pacific Partnership Agreement, TPPA*) aláírásának megtagadása, a párizsi klímaegyezmény elhagyása, a különféle ENSZ-szervezetek finanszírozásának beszűkítése, a WTO működésének lényegi szabotálása.⁹ Mint egy republikánus elemző kiemeli, a második elnökség egyszerre épül az amerikai szerep alul- és túlértékelésére, a 19. század eleji erőpolitika modern kori túlhajtására, a komplex rendszerekben meghatározó puha hatalmi tényezők, az úgynevezett szelíd erő (*soft power*) és az önként vállalt együttműködési hajlandóság elhanyagolására és a nem azonnal jelentkező, esetleg nem üzleti jellegű veszteségek figyelmen kívül hagyására (Schake, 2025).

Érdemes tehát kiemelnünk azt, hogy a sokoldalúságra és szabálykövetésre, vagyis a kis államok számára előnyös normatív-neoliberális világrend lebontására irányuló törekvés nem pusztán az elnök személyéhez és felfogásához köthető. *Valójában egy negyedszázados trend bontakozik ki, amelyet a más stílusú, háttérű és értékrendű demokrata kormányok sem fordítottak vissza*. Ez az irányzat, vagyis a hiperglobalizáció bírálata maga is jó negyedszázados (Krizsán & Zentai, 2003). A valóságban meglehetősen nagy lépésekkel végbement folyamat azonban nem a jobbító szándékú, a globális közjavakat is figyelembe vevő felvetések szerint alakult, amit az idézett tanulmánygyűjtemény valóban a világ minden sarkából érkezett szerzői szorgalmaztak, és számos nemzetközi kezdeményezés, például az ENSZ 2030-ig tartó Fenntartható Fejlesztési Céljai vagy a 2015. évi párizsi klímaegyezmény is megjelenített. Ellenkezőleg: *az amerikai, a kínai és az orosz gyakorlatban az egyoldalú önérdék-érvényesítés stílusa vált tartalommal*. Az Egyesült Államoknál maradva: bizonyos rálátással a kormányzat színén (és ideológiáján) túlmutató

⁹ Az Egyesült Államok jó évtizede nem küld bírakat a WTO vitarendezési mechanizmusának rendszerébe, megbénítva ennek a hatékony eljárásnak a működőképességét. Bár már 66 nemzetközi szervezetről kivonult, a Trump-kormány csak a WTO finanszírozását szüntette be 2025 júliusában, de egyelőre nem lépett ki (mint ahogyan az ENSZ-ből sem, amelynek továbbra is fő finanszírozója maradt, jöllehet hatalmas befizetési hátralékokat halmozott föl).

közös vonások tűnnek erősebbnek, mint például a kereskedelmi protekcionizmus vagy az üzleti kérdések nemzetbiztonsági szempontokkal való kiegészítése, esetenként az előbbiek egyértelmű alárendelése.¹⁰

Egyoldalú lenne a kép, ha megfeledeknénk azokról a további szereplőkről, akik részint ráerősítenek arra, részint pedig saját kezdeményezéseikkel is hozzájárulnak ahhoz, hogy a hidegháborút követően létrejövő egypólusú világrend és globalizált gazdaság eresztékei az e rendszert létrehozó – és nem utolsósorban ebből profitáló – amerikai hegemon lépésein túlmenően is meglazuljanak.

Az első helyen az elmúlt négy – de különösen az elmúlt két – évtizedben lendületesen fejlődő Kínai Népköztársaságról kell szólnunk. *A kínai elemzők az ország rendszerét nem ok nélkül szocialista piacgazdaságnak nevezik.* E kifejezés mindkét eleme egyformán fontos.

Egyfelől nincs szó arról – ahogyan néhány éve vélték –, hogy az állami tulajdon és az állami irányítás csak afféle szépségflastromként ragad a lényegében kapitalista gazdálkodási viszonyokra. A nem magánkézben lévő tulajdon változatos formavilága nem fedheti el a lényegét, nevezetesen azt, hogy sem a föld, sem – ágazatonként változó szintet meghaladóan – a termelőeszközök és persze a nagy bankok sem lehetnek magánkézben.

Másfelől a piacgazdaság legfőbb sajátossága bizonyára az, hogy ahol engedik, a tőkegyarapítás logikája maga alá rendeli az összes többi megfontolást. *Ez a fejlődés azonban szigorúan a kommunista párt által kézben tartva alakul,* egy valóban gradualista, lépésenként fontolva haladó és az irányíthatóságot központi erényként megőrző folyamatban (Chen & Zhao, 2025). Ez a gazdasági modell egy fölöttébb *hagyományos merkantilista stratégiát szolgál ki* immár fél évszázada. Ez a növekedési modell jelenleg a kifulladás jeleit mutatja. Egyrészt a korábban 49 százalékos felhalmozási ráta mostanra 41 százalékosra „mérészködött”, ami még mindig a kétszerese a fejlett országok átlagos értékének. Másrészt viszont a növekedés piaci korlátokba ütközik. A 2021-ig minden beruházást „felvevő” infrastruktúra- és lakásépítés mellett a fogyasztás felfuttatására kevés az esély, hiszen a nyugdíj- és egészségbiztosítás kezdetleges, *az előregedés pedig előbb érte el Kínát, mint a jólét (különösen a falvakban).* Ekkor pedig nincs életszerű alternatívája a külpiacok további meghódításának, ami már ki is váltotta a fő kereskedelmi partnerországok védintézkedéseit (McMahon, 2026).

Az elmondottak okán kételkedéssel fogadjuk azt az elemzői álláspontot, amely szerint a kínai vezetés tudatában van a probléma jellegének, és a jóléti rendszer kibővítésével egy fogyasztásra épülő modellt készít elő (Lardy, 2025).¹¹ Az alaposabb statisztikai áttekintés inkább azt sugallja, hogy a növekedés motorjának továbbra is a hadiipar és a mesterséges intelligenciát, valamint az informatikai és távközlési szektort tekintik. Ez elméletileg koherens és védhető felfogás, ugyanakkor éppen a főntebb központi *bajként leírt – és a nemzetközi szervezetek által is kiemelt – piacproblémára*

¹⁰ A kereskedelmi és befektetési irodalomban egy sor új kifejezés vált divattá, mint például *friendshoring*, *nearshoring*, *supply chain security*, amelyeknek nincs is jó magyar megfelelőjük. E folyamatokat elemzi Bayer (2025).

¹¹ A tanulmányban a kínai jóléti államot a törökhöz és a mexikóihoz hasonlítják – egyik ország sem erről híres, sőt az OECD leggyengébbjei közé tartoznak.

nem ad választ. Egy, a foglalkoztatást és a személyes fogyasztást hátrасoroló, technokratikus felzárkózási modell továbbélése rajzolódik ki (mint ahogyan Indiában is), ahol a növekedés üteme számára a kül- és belpiacok egyidejű összehúzóódása jelöli ki a nagyon is kézzelfogható határokat. A klasszikus növekedési elméletekben elmagyarázott okokból a fejlődés üteme sosem szabadon megválasztható, a politikai célszerűség szerint kalibrálható nemzetgazdasági változó.¹²

Az előadottakból következően nagy biztonsággal valószínűsíthető, hogy a kínai politika – különösen 2018 óta megfigyelhető – központosító fordulata, a hadiipari fejlesztések előtérbe kerülése (beleértve az interkontinentális rakétákat és a hiperszonikus repülőket), a Dél-kínai-tenger térségében erősödő feszültség, amelyet az egyre harciasabb hadgyakorlatok is szemléltetnek, együttesen egy klasszikusnak mondható fordulatot vázolnak fel. *A piaci és a politikai reformok – a naiv, bár nagyon is elterjedt modernizációs tézissel szemben – maguk is okai és tényezői a központosító visszarendeződésnek*, ahogyan ezt nemrégiben Pei (2026) monografikus alapossággal kifejtette. Ennek a politikai kurzusokat túlélő sajátosságának a jellemzői jelennek meg a kínai gazdaságpolitika leginkább újszerűnek mondható zöld fordulatában is (Szunomár, 2026), ahol a központosított, állam vezérelte folyamat maga is része a túlkapacitások és az ezektől nem független környezeti torzulások tartóssá válásának.¹³

Mi ebben az áttekintésben nem ismétljük meg az érveit, hanem csak a világ-gazdaságra gyakorolt hatás bemutatására szorítkozunk. Nevezetesen: *a rendszer a növekedés lassulása és az ennek nyomán kiéleződő érdekcsoporti konfliktusok okozta problémákat külső térnyeréssel próbálja ellensúlyozni.* Mivel a Hszi elnök nevéhez kötődő „új selyemút” stratégia (*Belt and Road Initiative, BRI*) végső fokon nem járt kézzelfogható eredménnyel 2013 és 2025 között (Bonino et al., 2025), a befolyásszerzés hagyományos módszerei erősödtek fel (*BRI-2*). Ezek közé tartoznak a Konfuciusz-intézetek, az ösztöndíjprogramok és a természetük szerint mindig kétértelmű kínai befektetések, amelyekről többnyire nehezen dönthető el, mennyiben tőkegyarapító magánérdekek, és mennyiben a pártállam geopolitikai megfontolásainak előmozdítói.

Doshi (2024) magyarul is közreadott elemzése meggyőzően igazolja azt, hogy a kínai nagyhatalom esetében a nemzetközi tanulmányokban *grand strategy*nek hívott alapvető választásról van szó, ami messze túlmutat a napi sajtóban közkeletűvé vált botránykrónikák ügyein, a kém-történetektől a kereskedelmi vitákig és védjegybitorlásokig terjedő szokásos ütközéseken. Ebben a kontextusban egyáltalán nem meglepő megfigyelés lehet az, hogy Kína immár negyedszázada *erőfeszítést sem tesz a WTO-ban lefektetett kereskedelmi elvek szerinti működésre, hanem látszólag megfelelő az előírásoknak, valójában módszeresen kijátssza őket.* Mi több, a világrendszer sokpólusúvá tételére és a renminbi világpénzzé tételére irányuló törekvések értelmet is nyernek. Például a SWIFT-től eltérő, de az országban jól működő párhuzamos elszámolórendszer vélhetőleg nem a legversenyképesebb megoldás, viszont jelentős

¹² A vonatkozó érveket és irodalmat máig jól olvashatóan összegzi Erdős Tibor (2006) könyve.

¹³ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a zöld fordulatnak ne lennének érezhető hatásai, a levegőtől a víz minőségéig, ahogyan az az idézett cikkből vagy helyszíni megfigyelésből is kitűnik.

szimbolikus tartalom hordozója. Ennek vonzerejét – különösen a feltörekvő piacok esetében – nehéz lenne túlbecsülni.

A Kínai Népköztársaság a sokoldalú nemzetközi intézmények és szabályok adta keretek fokozatos, de *érdemi megváltoztatását, nem pedig a hozzájuk való alkalmazkodást szorgalmazza*. Az ukrajnai háború kapcsán az orosz nyersanyagok folyamatos vásárlása és a hátszág biztosítása egyértelmű jelzést küldött a külvilágnak a tekintetben, hogy Peking a jelenlegi világrendet sem optimálisnak, sem befejezettnek nem tekinti. A Trump idején végbement fordulatot (a liberális értékek helyett a közvetlen üzleti érdekek követését) Kína joggal tekinti olyan esélynek, amely a maga alternatív világlátásának ad teret a korábbi egysíkú Amerika-központúság helyett a világ számos országa számára (Son, 2025).

A harmadik szereplő, amelyik voltaképpen sosem kért az egypólusú, neoliberális világrendből, *Putyin Oroszországa*. Bár ez a fordulat voltaképp kezdettől fogva látható és várható is volt (Bugajski, 2002), különösen a második csecsen háború 1999. végi véres lezárását követően, az orosz külpolitikai stílus változása és a vágyálmok együttesen egy reménybeli „békeövezet” kialakításának irányába vitték a döntéshozókat. Pedig legkésőbb 2008 augusztusában, az oszétiai háború és annektálás egyértelművé tette azt, hogy Oroszország, ahol teheti, a nyers erő révén is kikényszeríti saját elképzeléseit. Ez a folyamat a 2011. évi szíriai beavatkozással, majd a 2013. decemberi kijeji fordulatra válaszként megtett katonai lépésekkel voltaképpen az 1990-ben kialakult európai békerend felszámolásához vezetett. Oroszország az évtizedeken át tartó befagyott konfliktusokkal, az egykor befolyása alá tartozó államokkal szemben rejtőzködés nélkül megtett nagyhatalmi lépésekkel, valamint Európa egészében lelepleződött beavatkozási kísérletekkel jelezte:¹⁴ nem lehet semmibe venni szempontjait, akár jogosak azok, akár nem.

Végül negyedikként *a nem kormányzati szervezeteket kell megemlíteni*. A nemzetközi tanulmányok hagyományos vonalában a nem állami szereplők háttérbe szorúlnak. Pedig ezek (különösen a fegyveres nemzetközi hálózatok, mint az ISIS vagy a Boko Haram) régóta a határokon átnyúló összecsapások tevékeny részeseivé léptek elő. Kézenfekvő, hogy ezek az erők – különösen a fejlődő világban – akár kormányokat is dönthettek és döntöttek is meg az elmúlt évtizedben. Emellett illegális kereskedelmet folytatnak (ideértve a kábítószer-, a fegyver- és az emberkereskedelmet is), és *tevékenységükkel felforgatják a formális szabályokon alapuló nemzetközi rendet*. Ezek a formációk sokfélék, és nem feltétlenül hozhatók közös nevezőre. Egy részük hagyományos kalóz, mint a jemeni hutik, más részük regionális hatalmi tényező, mint a katangai felkelők, ismét mások pedig ideológiai alapvetéseket követnek, mint a már említett nigériai Boko Haram és a nyugat-szaharai Polisario Front. És persze ki ne hallott volna a klasszikus zsoldosokról, akik például a Wagner-csoport vagy a Black Rock keretében döntenek meg kormányokat Maliban és Nigerben, vagy üzletelnek

¹⁴ A 2024. évi európai parlamenti választások előtt az osztrák, a német és a francia radikális erők képviselői sorozatosan buktak le a guruló rubeleken. Marine Le Pen támogatásának történetéről a hazai sajtó részletesen beszámolt (a visszafizetésről nem). A folyamat csúcspontjának tekinthető, amikor a román alkotmánybíróság megsemmisítette az elnökválasztás eredményét a szélsőjobb jelölt orosz kapcsolatainak okán.

saját zsebre, főként Afrikában. Az Al-Kaida újdonsága épp az, hogy a világrendet egy elképzelt kalifátus érdekében felforgató erőket – a korszerű vezetéstudomány által pártolt decentralizált módon – hálózatok hálózatába szervezi. Mint a friss hírekből kitűnik, ez a hálózat tovább él, legalábbis Ázsiában és Afrikában.

A globális kihívásokról

Az eddigiekben előadottak ellentmondani látszanak a Dani Rodrik és szerzőtársai (2026) cikkéből korábban egyetértőleg idézett gondolatnak, amely szerint a lokális megoldások szükségessége a globális rendezéssel együtt és azt kiegészítően ígér jó eredményeket. A következőkben csak néhány olyan átfogó területet sorolunk föl, ahol a szakirodalom alapján *bizonyítottan tekintjük azt, hogy világméretű szabályozásra, sőt jó esetben kormányzásra is szükség lenne*. Ezek többnyire funkcionális területek, ahol a kihívás természete szerint globális válaszokra lenne szükség, miközben a politikában a szétterjedés irányzatai erősödnek. A teljesség igénye nélkül öt területet emelünk ki, ahol szakirodalmi közmegegyezésnek tekinthető, hogy csak a világméretű szabályozás lehet eredményes.¹⁶

a) Elsőként említhetjük a *környezeti fenntarthatóságot*. Miközben jelentős viták folynak mind a nehézségek mibenlétéről, mind a felmérésüket szolgáló modellek feltételezésektől függő voltáról, két ellentétes irányzat rajzolódik ki. Egyfelől az egymást követő klímakonferenciákon – a romló teljesítményeket észlelve – a korábban elzárkózó „fejlődő” országok is (mindenekelőtt Kína) elfogadtak olyan fejlesztési terveket, amelyek a karbonsemlegesség irányába mutatnak. Másfelől a fejlett országokban (mindenekelőtt az Egyesült Államokban) a kormánypolitika szintjére emelkedett az a Nobel-díjas William D. Nordhaus (2023) által részletesen bemutatott helyzet, amikor is a döntéshozatal *a tudományosan bizonyított tételek helyett – sőt sokszor ellenükben – vélekedések, érzelmek és közvetlen üzleti szempontok viszik el a kíváncsiságot ellentétes irányba*. Könnyen belátható, hogy az Egyesült Államok és Kína tevőleges részvétele nélkül a kedvezőtlen folyamatoknak nem lehet határt szabni. A párizsi klímaegyezmény 2025. januári felmondásával a Trump-kormányzat már egyik legelső lépésével új szakaszt nyitott.¹⁷ Ezt a sokoldalú szervezetekkel kapcsolatos, általános jellegű visszahúzódnak nyilván elmélyíti. Gondolatmenetünk szempontjából elegendő arra a közismert tényre utalni, hogy a szennyezés vagy annak visszafordíthatatlan jellege nem tiszteli az állami szuverenitást.

¹⁵ A nemzetközi szakirodalom *governance* fogalmának értelmében használjuk ezt a kifejezést, amely lazább és több értelmű, mint a magyar kormányzás, amelyben az alá-fölé rendeltség a meghatározó.

¹⁶ Sokatmondó, hogy a szakterület legelismertebb tankönyve, Baylies és szerzőtársainak (2026) tizedik kiadásban megjelent kötete éppen azt emeli ki, hogy a nemzetközi tanulmányok minden egyes részterületét és így a diszciplína egészét is csak a globalizáció kontextusában lehet értelmezni.

¹⁷ Hiszen az Egyesült Államok a világ egyik legnagyobb szennyezője. Emellett Trump második elnöki ciklusának egyik központi eleme a klímaváltozás tagadása, az elődje által hozott pártoló intézkedések eltörlése, valamint a különféle fosszilis energiahordozók termelésének felkarolása (az elnök szavaival: *drill, baby, drill*).

b) Legalább ennyire kézenfekvő, hogy a tömeges és ellenőrizetlen/szabályozatlan migráció ama kérdések közé tartozik, amelyeket *lehetetlen pusztán egyes államok által bevezetett rendfenntartó intézkedésekkel kezelni*. A migráció világunk egyik legrégebbi társadalmi folyamata, és a modern korban is nagy szerepet játszott, különösen gazdasági szempontból. Mint a Nemzetközi Migrációs Ügynökség vezetőjének elemzéséből is kitűnik (Pope, 2026), a nemzetközi áramlás szinte elhanyagolható része az, amely Európába és Amerikába irányul. Jellemzőnek mondható, hogy a konfliktusok övezetében a menekültek a szomszédos államokba költöznek, és ott gyakran megélhetést is találnak (ez az áramlásnak több mint négyötöde). Ugyanakkor az sem kérdéses, hogy a politikai zűrzavar és a klímaváltozás mellett a fejlett országok jóléti szintje és az ott élők szabadsága is húzóerőként működik. A német, a francia vagy a svájci labdarúgó-válogatott – nem is beszélve a klubcsapatokról – külön fejtegetés nélkül is megjeleníti azt, hogy a migráció a mai világ egyik meghatározó kihívása. Úgy tűnik, kétoldalú rendben csak átmeneti és korlátozott eredmények születhettek.

c) Annak idején az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrehozását is az a belátás motiválta, hogy *a világ viszonylagos békéje csak globális rendben garantálható*. Az ENSZ által megjelenített világrend nyolc évtized alatt ezt az alapcél (vagyis egy új világháború elkerülését) lényegében – bár messze nem súrlódásmentesen – el tudta érni, ami korszakos érték, ha sokszor nem is ekképpen gondolunk rá.¹⁸

A regionális konfliktusoknak a közvetlen ráhatás és a ráolvasás újra felfedezett kettősségével megkísérelt leküzdése még rövid távon is csak látszateredményekre vezetett. A Közel-Keleten, a Szubszaharai Afrikában és Ázsiában nem eszkalálódtak ugyan a feszültségek, de nehezen állíthatnánk, hogy a fenntartható békerendezés körvonalai már láthatók lennének.

Sok érdekes elemzés feszegeti az elmúlt évtizedekben átalakult szövetségi rendszerek hiányosságait, mégis nehéz lenne amellet érvelni, hogy a világpolitikai fragmentáció biztonságosabb és a gazdasági fejlődésnek kedvezőbb világrendet eredményezne. Ebből egyelőre az következik, hogy *a meglévő multilaterális intézmények felbomlasztása és újak létesítése helyett továbbra is ezen intézmények fokozatos és szerves reformja lehet célravezető*.¹⁹ Ugyanakkor egyértelmű jelek mutatják, hogy a gyakorlatban a kétoldalú egyezmények szerepe erősödik, és a sokoldalú érdekegyeztetés fórumai leértékelődnek (Halmai, 2025). Erről pedig mindannyian tudjuk, hogy egészében szuboptimális megoldás, csak sokan nem bájnják, mert ők – geoökonómiaiak is nevezett – szűkebb szempontok vagy egy sajátosan értelmezett biztonságpolitika elsődlegességét vallják. Kiterjedt vita tárgya az is, hogy ez a gyakorlat az Egyesült Államok mint világhatalom tényleges érdekeit képviseli-e, különösen hosszabb távon, vagy pedig csak az elnök körül csoportosuló erők, azokon

¹⁸ Az éppen napjainkban lejáró START-egyezmény e rendszer jelképes és hatásos eszközének bizonyult. Trump elnök Béketanácsáról ugyanez nem állítható, még az eredetileg megcélzott Gáza ügyében sem.

¹⁹ Ezt a gondolatot szélesebb értelmezésben és a gazdasági szempontok hangsúlyozásával fejti ki Christiansen (2026).

belül is az elzárkózáspárti MAGA-mozgalom (*Make America Great Again*) korlátolt világszemléletét jeleníti meg.²⁰

d) A *világkereskedelem* a jólét növelésének egyik legfontosabb hajtóereje volt és maradt a második világháborút követő évtizedekben, ahogyan ezt kiterjedt szakirodalom igazolja. A kereskedelmi liberalizáció fokozatosan a befektetések, a technológiai áramlások és a szervezetek globalizációját hozta magával, méghozzá nem pusztán konjunkturális, hanem strukturális meghatározottságként. Közismert, hogy a világkereskedelem szabadsága az elmúlt évtizedek fellendülésének, az ENSZ világszegénység leküzdését célzó erőfeszítéseinek egyik legfontosabb eszköze volt. Ugyanakkor a Kereskedelmi Világszervezet keretében folytatott tárgyalási fordulók rendre zátonyra futottak, a legutóbbi megállapodások három évtizede Marrákesben születtek.

Az élet ettől természetesen nem állt meg. Egyfelől új lendületet kaptak a különféle földrészek és adottságok közepette működő, többnyire az EU-ban megismertnél kötetlenebb és kifelé fordulóbb megoldásokkal élő *regionális integrációs csoportosulások* (Nagy, 2025). Másfelől *szaporodnak a kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodások, amelyek megkötésében az Európai Unió megelőzte az Egyesült Államokat*. Az utóbbi esetében inkább a politikai célok egyezményes keretként születnek az efféle megállapodások, amelyek sok esetben az adminisztráció éppen aktuális kül- és biztonságpolitikai megfontolásait képezik le (messze nem csupán a Huawei-ügyre szűkíthetően). Végül fennmaradtak a korábbi időszakban kitárgyalt, a kereskedelmen túl a beruházásokra is kiterjedő nemzetközi egyezmények, a csendes-óceáni térség 11 tagállamát érintő Átfogó és Progresszív Megállapodás a Csendes-óceáni Partnerségről (*Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership, CPTPP*), amelyet 2018 februárjában már az Egyesült Államok nélkül írtak alá Santiago de Chilében, és amelyhez a brexit után az Egyesült Királyság is csatlakozott. Ez a megállapodás bizonyos értelemben gazdagabb a szokásos kereskedelmi egyezményeknél, ugyanakkor nem tartalmaz gazdaságpolitikai koordinációt is jelentő olyan elemeket, mint az Európai Unió alapszerződése vagy az Egyesült Államok, Mexikó és Kanada között ugyanebben az évben megkötött – és jelenleg újratárgyalás alatt álló – Egyesült Államok–Mexikó–Kanada Megállapodás (*United States–Mexico–Canada Agreement, USMCA*).²¹ Másfelől empirikus elemzések szerint az amerikai kereskedelempolitika a gyakorlatban az eseti engedmények sorával a tényleges (effektív) vámvédelmet a meghirdetett szint harmadára vitte le.²²

E viszonylag kedvező fejlemények sem fedhetik el azt a tényt, hogy a világkereskedelem meghatározó pólusai, az EU, az Egyesült Államok és Kína a WTO 2026 áprilisában Yaoundéban tartott 14. – sikertelen – miniszteri konferenciájára készült anyagaikban immár elvi szinten is megkérdőjelezi a szabad világkereskedelem rendjét

²⁰ Vannak amerikai elemzők, akik ezt egyszerű elvtelenségnek minősítik (Lissner & Rapp-Hooper, 2026).

²¹ Az utóbbi ellenálló képességét tanúsítja az a záradék, hogy külön megállapodás híján az eredeti egyezmény még egy évtizeden át érvényben marad.

²² Sokatmondó apróság, hogy Mexikóból a paradicsom és a jalapeño paprika maximális, az autóalkatrész majdnem nulla vám mellett vihető be.

évtizedek óta megalapozó *legnagyobb kedvezmény elvét*,²³ amelyet egyszerűbben diszkriminációmentes elbánásnak is nevezhetünk. Nem kérdéses, hogy ezt az álláspontot minden esetben erős belföldi termelői érdekek motiválják. Ugyanakkor jól látható, hogy minél inkább teret adnak ezeknek az érdekeknek, annál nehezebb az elmúlt évtizedek gazdasági konvergenciáját eredményező szabályalapú kereskedelmet a gyakorlatban megőrizni. *A WTO és a vitarendezési mechanizmusának elsorvadása mindenekelőtt a kereskedelemtől függő kis, nyitott gazdaságok számára nagy veszélyek, sérülékenységek forrása.*²⁴

e) Az előadottakat úgy értelmezhetjük, hogy a jelenleg még a két fő illiberális hatalom, Kína és az Egyesült Államok vezetése által bizonyos következetességgel aláásott, de egyelőre még mindig működő *globális biztonsági, pénzügyi és kereskedelmi intézményrendszer, azaz a multilateralizmus megőrzése* a nemzetközi közösség érdeke (Winnefeld, 2026),²⁵ és különösen fontos *a sérülékeny kis országok számára*. Nyilvánvaló tévút tehát az a több országban és elemzői műhelyben megfogalmazott felvetés, hogy *a két nagyhatalommal kétoldalú alapon létrehozott egyezmények rendszere* vagy épp a csúcsszintű informális együttműködés *ezt a szétesést ellensúlyozni lenne képes*. Az erősödő kétoldalúságra és piacvédelemre a válasz vélhetőleg – a Dani Rodrik (2025) legutóbbi kötetében javasolt módon – a nagy hozzáadott értéket tartalmazó szolgáltatások nemzetgazdasági szerepének és részarányának erősítése lehet, ami foglalkoztatási és környezeti szempontból is előnyös lenne.²⁶

Egyedül továbbra sem megy

A fentebb vázlatosan összegzett fejlemények azt bizonyítják, hogy a globalizáció egyéni gazdasági érdekekre alapozott és jórészt a pénzügyi szférában megvalósuló *folyamata nem tudott az államközi intézményesülés, az egyértelmű kötérejű szerződések szintjére emelkedni*. Ismeretes, hogy az Obama-kormányzat által – a WTO-tárgyalások kudarca nyomán – kidolgozott TPP- és TTIP-egyezmények a merkantilista alapállású Trump-kormányzat ellenállásán kisiklottak. Ezért nem is meglepő, hogy a globalizáció eredendően mikroalapozással, a vállalati megfontolásokat és versenyképességi szempontokat követően – és nem az EU-ból ismert, előre megtervezett módon – halad előre (Gopinath, 2023).

²³ Ezt kopernikuszi fordulatnak kell tekintenünk, amelynek jelentőségéhez semmiképp sem mérhető a kibúvók hosszabb ideje megfigyelhető keresése.

²⁴ Mint Beattie (2026) részletesen kifejti, a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazása elleni támadások nem a WTO valódi reformját, hatékonyabbá tételét célozzák, hanem az Egyesült Államok – jóhiszeműnek nem nevezhető – ideológiailag vezérelt és persze létező részérdekeket képviselő támadásának keretétől és igazolására szolgálnak.

²⁵ A szerző nyugállományú amerikai tengernagy.

²⁶ Erdemes emlékeztetni arra, hogy ez nem feltétlen, hiszen például a mesterséges intelligenciához szükséges adatfeldolgozó bázisok többnyire erősen energiaigényesek. Aligha meglepő, hogy az ezekhez szükséges energetikai létesítmények ugyanolyan „népszerűek” a helyi lakosok körében, mint az atomerőművek.

Az sem meglepő – hiszen már Trump első elnökségének idején is világosan látható volt –, hogy a merkantilista ellencsapás egyfajta forradalmi folyamat, *a kedvezőtlenül érintett részérdekek, főképpen a kevésbé képzetek lázadása által motivált politika* (Stiglitz, 2017). A Trump második elnökségének kiszámíthatatlan, átpolitizált, mediatizált folyamataiban a nemzetközi kereskedelem egyik meghatározó szakértője, Richard Baldwin (2026) az elnök által is emlegetett bosszúállás (*retribution*) logikájának megnyilvánulását látja, amelyben a relatív pozíciójukat fokozatosan, de tartósan elvesztő középrétegek érzésvilága még a statisztikailag kimutathatónál is nagyobb mértékben érvényesül.

Az elmondottakból az is következik, hogy a globalizáció eme újfajta, inkább részpiacok, semmint ideológiák vezérelte megerősödése nem feltétlenül jár együtt a piacgazdaság (és még kevésbé a parlamenti demokrácia) párhuzamos térnyerésével. Bár ezt az értelmezést már Fukuyama (1994) eredeti felvetése sem tartalmazta,²⁷ a meggyőződés mégis meglehetősen erős gyökeret vert a szakirodalomban, valamint a kommentátorok és üzletemberek körében is.

Az általunk összegzettekből az következik, hogy a világgazdaság meghatározó szereplői közül *egyikben sem várható a piaci koordináció elterjedése*. Az Egyesült Államokban egészen extrém formákat ölt az egyedi érdekek alapján, de „iparpolitika” címen történő beavatkozás.²⁸ Kína és a másfél évtizede háborúzó Oroszország esetében más-más összetevők vezetnek az állami irányítás erősödéséhez. Az Európai Unióban a védelmi ipar előtérbe helyezése és az infrastruktúra fejlesztésének igénye a 2028-tól induló többéves pénzügyi keretet várhatóan a szokásosnál is intervencionalistábbá teszi. A nagy tagállamok mindegyikében az állami gazdaságélénkítés és a kínai piaci veszély elleni védelem került előtérbe.

Ezek után joggal vetődik fel az a kérdés, hogy *helyes-e, ha a kis országok is mechanikusan másolják a nagyok gyakorlatát*. Vélhetőleg nem, hiszen kisebb piac, gyengébb alkuerő, kevésbé szilárd pénzügyi és logisztikai háttér mellett a nagyhatalmak esetében is kétséges megoldások bevetése aligha kecsegtet sikerrel. Dani Rodrik (2026) meggyőzően érvel amellett, hogy Európa a maga szociális piacgazdasági modelljével elméleti és gyakorlati szempontból is *életképes alternatívát tud felmutatni a világban terjedő illiberalizmus ellenében*, ha végre képes és hajlandó lesz végrehajtani az évek óta halogatott nagy ívű reformokat – értve ezeken mindenekelőtt a tőkepiaci unió kiépítését, valamint a döntéshozatal hatékonyabbá és egyszerűbbé tételét.

Bár ez a konkrét javaslat az Unión kívülről érkezett, a hasonló jellegű felvetések egyértelmű többségi nézetnek számítanak az EU-val foglalkozó sokrétű szakirodalom ama részében, amely nem a napi politika szócsöveként szolgál a költségvetési viták és a „Brüsszel” elleni küzdelem folyamatában. Az EU nagy léptékű reformja nem

²⁷ Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a szerző 35 esztendő után visszatért a felvetésre és az azt követő vitára, méghozzá a megelőző évtized illiberalizmusára reflektálva (Fukuyama, 2023). Meglátása szerint egyfelől jogos a neoliberalizmus túlajtásai elleni világméretű felindulás, ugyanakkor normatív értelemben továbbra sem ismerünk a parlamentáris demokrácia és a civilizált piacgazdaság kettősenél emberségesebb és jobb megoldást, ami az eredeti tézis volt.

²⁸ Ennek példája volt az Intel részleges állami kézbe vétele, a Detroitnál Kanadába vezető híd működési engedélyének felfüggesztése (WSJ, 2026. február 14.) és a Trump család üzleti ügyeinek előmozdítása hivatalos utakon. (J. Kushner közel-keleti ügyleteiről ír a *Le Monde* 2025. október 8-i és a *FAZ* 2026. február 16-i száma.)

a keleti és déli kibővülés összefüggésében vált megkerülhetetlenné, hanem *a működőképesség biztosítása érdekében, vagyis a belső érdekviszonyok megváltozása okán*. Azaz e reformok igénye nem a tervbe vett ukrán tagság kapcsán fogalmazódott meg: e feladatok attól teljesen függetlenül is napirendre kerülnek, legkésőbb a 2028–2034-es többéves pénzügyi keret vitájában.

Ez a felismerés voltaképp *a kisállami létből adódó korlátok belátását és a hozzájuk való hatékony alkalmazkodás körvonalazását jelenti*. Ha a térségben működő cégek értelemszerűen és hosszú ideje régiós egységként kezelik például a visegrádi államokat, a Baltikumot vagy a Benelux térséget, akkor semmiképp sem önfeladás az, ha ezt a megközelítést adottságnak tekintjük, és törekszünk a magunk javára fordítani. Ilyen lehet az egységes európai felsőoktatási tér lehetőségeinek kiaknázása, az uniós K + F-források megmozgatása, a tőkepiaci unió kiépítéséhez szükséges intézkedések, valamint a Draghi-jelentés ajánlotta dereguláció véghezvitele.

Az említett reformok hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a térség országai és vállalatai a világméretű versenyképességben előrelépjenek, és a korábbinál vonzóbb befektetési célpontként kerüljenek a nagyobb és a kisebb befektetők képernyőjére. Nem kétséges, hogy ehhez az elmélyülő bank- és tőkepiaci unió,²⁹ az e területet és a szolgáltatásokat érintő deregulálás teremthetne kedvező, vállalkozásserkentő feltételeket,³⁰ nem pedig a nemzeti valutához történő ragaszkodás ígérte, a – sok tekintetben illuzórikus – előnyök és a nemzeti forrásokra történő támaszkodás további preferálása (bármilyen oka van is ennek az ódivatú pénzügyi nacionalizmusnak).³¹ *A világgazdasági dezintegrálódás fölerősítése, a három nagy központ gyakorlatának átvétele, az uniós szintű reformok szabotálása nem szolgálja a kis- és közepes EU-államok érdekét akkor sem, ha a látszat az ellenkezőjét sugallja.*

Hivatkozások

- Baldwin, R. (2026). *World war trade: Conflict containment and emerging world trade order*. CEPR Press. <https://cepr.org/publications/books-and-reports/world-war-trade-conflict-containment-and-emergent-world-trading>
- Bara, Z., & Csaba, L. (Eds.). (2000). *Small economies' adjustment to global tendencies*. Aula Kiadó for EACES.
- Bayer, J. (2025). A deglobalizáció határai. *Magyar Tudomány*, 186(10), 1927–1935. <https://doi.org/10.1556/2065.186.2025.10.7>
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (Eds.). (2026). *The globalization of world politics* (10th edition). Oxford University Press.
- Beattie, A. (2026, March 23). How attacks on 'most favoured nation' weaken unfavoured WTO. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/1878b49a-ebda-40f4-82a4-2aa7c485691f?syn-25a6b1a6=1>

²⁹ Az Európai Bizottság újabb anyagaiban ezt „megtakarítási és beruházási unió” címen emlegetik, ami lényegében a korábbi tőkepiaci unió továbbfejlesztése.

³⁰ Ezt körvonalazta az Európai Bizottság „Egy Európa, egy piac” projektje, amely az olajvezeték és az ukrán hitel ügye okán háttérbe szorult (European Council, 2026).

³¹ Ezt a tanulmányunkon túlmutató kérdést taglalja Mérő és Pirooska (2017).

- Békés, M. (2026). *Világrendszerváltás*. Kommentár Kiadó.
- Bonino, M., Carota, M., & Marri, S. A. (2025). *New Silk Road: The architecture of the Belt and Road Initiative*. Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783035626735>
- Bown, C. P., & Keynes, S. (2026). *How to win a trade war?* Simon & Schuster.
- Bugajski, J. (Ed.). (2002). *Towards an understanding of Russia*. Council on Foreign Relations. https://ciaotest.cc.columbia.edu/book/buj01/buj01_front.pdf
- Chen, K.-J., & Zhao, T. (2025). China's macroeconomic development: The role of gradualist reforms. *Journal of Economic Literature*, 63(4), 1331–1362. <https://doi.org/10.1257/jel.20251631>
- Christiansen, C. O. (2026). *Designing global economic equality: The making and unmaking of global egalitarian politics at the United Nations: An intellectual history*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/9780197811498.001.0001>
- Cooley, A., & Nexon, D. (2026). The age of kleptocracy: Geopolitical power, private gain. *Foreign Affairs*, 106(4-5). <https://www.foreignaffairs.com/united-states/age-kleptocracy-cooley-nexon>
- Csaba, L. (1994). *Az összeomlás forgatókönyvei*. Figyelő Kiadói Rt.
- Csaba, L. (2026). A globális illiberalizmus arculatai. In Szanyi, M., Szunomár, Á., & Török, Á. (szerk.), *Trendek és töréspontok* (VII. köt.). Akadémiai Kiadó. (Megjelenés alatt.)
- Dallago, B., & Casagrande, S. (Eds.). (2023). *Routledge handbook of comparative economic systems*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003144366>
- Doshi, R. (2024). *A hosszú játszma: Kína átfogó stratégiája az amerikai világrend leváltására*. Osiris Kiadó. (Eredeti kiadás: 2021.)
- Dworkin, A., Loss, R., & Puglieri, J. (2026, February 12). *After the rupture*. European Council on Foreign Relations, Policy Brief. <https://ecfr.eu/publication/after-the-rupture-middle-powers-and-the-construction-of-new-order/>
- Erdős, T. (2006). *Növekedési potenciál és gazdaságpolitika*. Akadémiai Kiadó.
- European Council. (2026). *One Europe, one market*. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2026/03/19/>
- Foster, J. (2026, April 24). War is the new normal. *The Battleground*.
- Fukuyama, F. (1994). *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Kiadó. (Eredeti kiadás: 1989.)
- Fukuyama, F. (2023). *Liberalism and its discontents*. Profile Books.
- Gopinath, C. (2023). *Globalization: A multi-dimensional system*. Edward Elgar.
- Györffy, D. (2025). A normák nélküli világrend. *Külgazdaság*, 69(1-2), 46–50. <https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.1-2.46>
- Halmi, P. (2025). Globalizáció vagy deglobalizáció? *Magyar Tudomány*, 186(10), 1898–1910. <https://doi.org/10.1556/2065.186.2025.10.4>
- Heinkelmann-Wild, T. (2026). De-coding America First: Trump's contestation of international institutions and its consequences. *International Affairs*, 102(1), 43–62. <https://doi.org/10.1093/ia/iaf231>
- Kádár, B. (1971). *Kis országok a világgazdaságban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kollmorgen, R., Merkel, W., & Wagener, H.-J. (Eds.). (2019). *The handbook of political, social and economic transformation*. Oxford University Press.
- Krizsán, A., & Zentai, V. (Eds.). (2003). *Reshaping globalization*. CEU Press.
- Lardy, N. (2025, December). *Does a weak safety net hold back private consumption in China?* Peterson Institute for International Economics, Policy Brief, No. 7. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5963695>
- Lissner, R., & Rapp-Hooper, M. (2026). The false promise of flexible realism. *Foreign Affairs*, 106(3). <https://www.foreignaffairs.com/iran/false-promise-flexible-realism>

- Mátyás, L. (Ed.). (2022). *Emerging market economies after the pandemic: Stuck in the middle income trap?* Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-93963-2>
- McMahon, D. (2026). Beijing's growth model is still broken. *Foreign Affairs*, 105(1). <https://www.foreignaffairs.com/china/beijings-growth-model-still-broken-dinny-mcmahon>
- Mérő, K., & Piroška, D. (2017). Bankunió és banknacionalizmus: A magyar eset kelet-közép-európai kontextusban. *Politikatudományi Szemle*, 26(1), 135–160. <https://real.mtak.hu/136132/1/mp.pdf>
- Nagy, S. Gy. (Ed.). (2025). *The economics of regional integration*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003506423>
- Nordhaus, W. D. (2023). *The people and the experts* (NBER Working Paper, No. 31217). National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/papers/w31217>
- Pei, M. (2026). *The broken China dream: How reform revived totalitarianism*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/jj.29871091>
- Pope, A. (2026, February 12). The myths and realities of global migration [Podcast]. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/podcasts/myths-and-realities-global-migration>
- Posen, A. (2025). The new economic geography. *Foreign Affairs*, 104(4). <https://www.foreignaffairs.com/united-states/new-economic-geography-posen>
- Prasad, E. (2026). *Doom loop: Why the world economic order is spiralling into disorder*. Basic Books. <https://thedoomloopbook.com/>
- Rodrik, D. (2025). *Shared prosperity for a fractured world*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691268330>
- Rodrik, D. (2026, February 10). The world needs Europe getting its act together—fast. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/world-needs-europe-as-alternative-model-to-us-and-china-by-dani-rodrik-2026-02>
- Rodrik, D., Hanson, G., & Sandhu, R. (2026, January 6). The global economic transformation will be local. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-economic-transformation-must-be-locally-led-by-gordon-hanson-et-al-2026-01>
- Schake, K. (2025). Dispensable nation: America in the post-American world. *Foreign Affairs*, 104(4). <https://www.foreignaffairs.com/united-states/dispensable-nation-schake>
- Sinha, J. (2026, March 31). Threatening global finance. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-attacks-on-fed-sec-ftc-independence-threaten-global-financial-system-by-jayant-sinha-2026-03>
- Son, D. (2025). China's strategic opportunity in the era of America First. *International Affairs*, 101(5), 1899–1912. <https://doi.org/10.1093/ia/iaf140>
- Stiglitz, J. E. (2017). *Globalization and its discontents revisited: Anti-globalization in the era of Trump*. W. W. Norton.
- Szunomár, Á. (2026). The green leap forward? State capitalism, industrial policy and the limits of green transformation in China. *Post-Communist Economies*, 38 <https://doi.org/10.1080/14631377.2026.2678413>
- Winnefeld, J. A. S. (2026). The principal challenge: Arresting the decline of the global operating system. *Orbis Journal of World Affairs*, 69(1), 18–25. <https://orbisjournal.org/commentary/the-principle-challenge-arresting-the-decline-of-the-global-operating-system/>